

ISSN 0350–185x

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXII, св. 3–4

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Даринка Горџан-Премк, др Рајна Драгићевић,
др Најда Иванова, др Александар Лома, др Алина Ј. Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Предраг Пипер, др Слободан Реметић, др Живојин Сјанојчић,
др Срејто Танасић, др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов,
др Викџор Фридман*

Главни уредник

Предраг Пипер

БЕОГРАД

2016

ISSN 0350-185x, LXXII, св. 3–4 (2016)

UDK: 811.163.41'282.2

COBISS.SR-ID: 226398988

DOI: 10.2298/JF11604111B

Примљено: 30. марта 2016.

Прихваћено: 21. јуна 2016.

Оригинални научни рад

ЖАРКО С. БОШЊАКОВИЋ*

Универзитет у Новом Саду**

Филозофски факултет

Одсек за српски језик и лингвистику

ПРИЛОГ СРПСКОЈ УРБАНОЈ ДИЈАЛЕКТОЛОГИЈИ

(језичке напомене уз један дорђолски идиолект)

У раду се на свим језичким нивоима пореди говор једне Београђанке, рођене 1916. године на Дорђолу, са описима београдског говора из прве половине 19. века. Такође, прилаже се и акцензован транскрипт разговора који је водила преко телефона са својим братићем. Транскрипт представља скроман допринос документацији говора старог Београда, али и основу за анализу телефонског дискурса и конверзационих партикула.

Кључне речи: дијалектологија, фонолошка и морфосинтаксичка анализа, идиолект са Дорђола, транскрипт телефонског разговора.

1. Увод

1.1. О традиционалној и урбаној дијалектологији. Испитивањем идиолеката најстаријих говорника у сеоским срединама одређене географске области бави се рурална дијалектологија села или географска дијалектологија. Иако је она настала тек крајем 19. века напуштањем интереса за писане језике и окретањем живим говорима, ипак је можемо сматрати традиционалном, нарочито у односу на новија испитивања говора двадесетих и тридесетих година у словенском свету и шездесетих и седамдесетих 20. века у англосаксонском.

* zarko.bosnjakovic@gmail.com

** Рад је настао у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (бр. 178020), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Традиционални дијалектолози се труде да опишу најстарије језичке црте, те се таква дијалектологија може сматрати дескриптивном и историјском. Ваља истаћи да се у том случају игноришу интраговорничке и интерговорничке варијације, занемарује се веза језичких чињеница и природних и социјалних варијабли. Дакле, занемарује се социјално или вертикално раслојавање језика, а инсистира се на територијалном или хоризонталном.

Управо овим питањима, али и испитивањима језичких промена, утицајем стандарда на дијалекат, међусобним утицајима дијалеката у контакту и сл. бави се социјална или урбана дијалектологија. Њу првенствено интересује *ко, коме, када* и *зашићо* тако говори, што је приближава социолингвистици.

Традиционална дијалектологија је у нашој средини нашла плодно тло и дала низ описа различитих идиолеката и говора, што се не може рећи и за урбану дијалектологију, чији су процват ометали идеолошки и методолошки проблеми. Захваљујући Вуковој реформи код нас је дуго било уврежено мишљење да је језик села добар, чист и модел на основу којег треба да се развија књижевни језик, док језик града није вредан испитивања пошто је то једна мешавина различитих идиома. Други проблем се огледа у сврси испитивања говора села и града. У првом случају желео се сачувати и описати изворан и чист говор, а у другом случају се баш испитује оно што је варијабилно. Први циљ је био лако остварљив јер је било довољно наћи неколико аутентичних најстаријих изворних говорника из испитиваног пункта, док је за други требало много више информатора стратификованих према узрасту, полу, пореклу, образовању, статусу у друштву и сл.

Треба истаћи да су традиционална и урбана дијалектологија у ствари два комплементарна приступа проучавању језичких идиома.

Ове општепознате чињенице, али и шира страна литература наведене су и код Дуње Јутронић и Ранка Бугарског (ЈУТРОНИЋ 2008: 14–33; БУГАРСКИ 2009: 13–29).

На територији Србије мало је градова чији је говор уопште испитиван, а поготову применом метода урбане дијалектологије. Углавном су то били градови који су се одликовали диглосијом, тј. употребом стандарда, али и дијалекта који је веома удаљен од стандарда (Ниш, Власотинце, Призрен). Изузетак чине две књиге посвећене говору Новог Сада (Бошњаковић 2009; Васић, ШТРЕАЦ 2011).

У вези са говором Београда Милош Московљевић (1921: 132–140) даје низ социолингвистичких запажања. И Љубиша Рајић је у

Београду испитивао две групе информатора, оне који напуштају свој дијалекат и оне који употребљавају београдски говор, при чему су ови други износили и свој став о дијалекту и онима који се њиме служе.

Детаљан преглед испитивања градских говора у Србији са исцрпним списком литературе дат је у раду Жарка Бошњаковића (2009: 47–76).

1.2. О некадашњем Дорћолу. Данашњи централни део Београда, Дорћол, настао је од две веће целине – Дорћола и Махале. „Махала се простирала око Јеврејске улице између Солунске, Цара Уроша и Високог Стевана, све до дунавске обале – Јалије... Махала, која се, у ствари, пружала од саме раскрснице, тј. Дорћола, почела је да нестаје, а име Дорћол проширило се на саму Махалу и на читав крај од Душанове улице до Јалије на Дунаву... Онај прави, проширени јеврејски Дорћол био је миран и раван крај, лепо ушорен, са партерним кућама и простирао се око Душанове улице између Страхињића Бана, Малог Калемегдана до Видинске и Дунавске улице. Цео тај крај подсећао је на неку ушорену пречанску варош.“ (Живанчевић 1983: 174).

У том кварту првенствено су живели Сефарди, Јевреји који су протерани из Шпаније и који су нашли нови дом у Отоманском царству. Њих су још звали и „турски Јевреји“, за разлику од „немачких Јевреја“, Ашкеназа, који су пореклом из Немачке. Будући да су потицали из два различита културна миљеа, међу њима је у почетку чак владало непријатељство, те су имали и одвојена гробља. Сами Сефарди су сачували класну подвојеност која се огледала и у месту становања. Тако су најсиромашнији становали на Јалији, поред Дунава, сиромашнији у Махали, тј. до Душанове улице, а богатији изнад ове улице, тј. у данашњем самом центру града (Живанчевић 1983: 174).

Околне улице насељавале су различите етничке групе. „Око старе Видинске улице, која се простирала од Видин-капије до Калемегдана, одвајале су се, лево и десно, улице назване по својим житељима: Грчка, Арнаутска, Јеврејска, Дубровачка, Которска, Апотекарска (настањена Цинцарима), што све говори о шаренилу народа који се ту сакупио са целог Балкана“ (Живанчевић 1983: 175).

Због свог изолованог начина живота, Сефарди нису извршили снажан културни и језички утицај на Србе. Треба рећи да је у тадашњи београдски жаргон ушла лексема *кева* 'мајка; жена, девојка', која је у ствари адаптирана јеврејска реч *nekev* [$\langle n'q\bar{e}v\acute{a} \rangle^1$] 'жена'.

¹ Овај фонетски лик је наведен према Клајн, Шипка 2006: 603.

Прихваћена је и лексема *йаѿишиѿањ*, „коју су они донели из Шпаније као *pane d' España* (шпански колач)“ (Живанчевић 1983: 176). Ипак, фонетски лик ове посуђенице пре подсећа на италијанску синтагму *pan di Spagna* 'шпански хлеб' (Клајн, Шипка 2006: 904). Јасно је да је у говору билингвалних Јевреја, као и осталих националних скупина, било знатне интерференције матерњег и српског језика, што је дуго остављало трага у говору самог Београда. Е. Станкијевич је питао младог Сефарда да ли зна шпански, на шта му је он одговорио: „Како да не, ево: читианду лас новинас си бистреа л'ум.“ "Читам новине и бистрим ум" (Живанчевић 1983: 176). Фрагментарне описе говора различитих националних скупина у Београду можемо наћи у појединим књижевним делима, која су била предмет језичке и социолингвистичке анализе (Бошњаковић 2008; Бошњаковић, ШТРБАЦ 2010).

1.3.0. О некадашњем говору Београда. Још је двадесетих година прошлог века Милош Московљевић (1921: 132–140) истакао да говор Београда (без околине) чини засебну целину у односу на околни шумадијски, али и на остале дијалекте српског језика, те би га тако требало и проучавати. Известан период после ослобођења од Турака у њему је и даље био велики број Турака, Јевреја, Грка, односно Цинцара и досељеника из Македоније и Босне, што значи да се у њему, у првој половини 19. века, како сведочи М. Ђ. Милићевић, „врло мало говорило српски, па и то врло искварено“ (према Московљевић 1921: 133).

На његову индивидуалност утицале су миграције из различитих делова Србије, Македоније, Босне и др. српских области, српски језик којим су се служили Турци, Цинцари, Грци, Јевреји у 19. веку. На почетку 20. века уочавала се осетна разлика у говору појединих квартава Београда. Тако су у Савамали живели досељеници из југозападних крајева, а на Дорћолу и Палилули живели су Турци и Јевреји. У околним селима су живели досељеници из југоисточних крајева, а на самој Палилули из Сврљига. Московљевић (1921: 133) сматра да су се основни елементи тадашњег београдског говора развили из говора Палилуле и околних села, али и под утицајем туђих језика (турског, јеврејског, грчког и циганског са Чубуре). Код Московљевића запажамо низ социолингвистичких опсервација карактеристичних за тадашњи Београд. Досељеници из југоисточних крајева Србије дали су изразиту физиономију говору београдске улице. Они скоро никако нису мењали свој говор, нарочито акценат. Досељеници са подручја косовско-ресавског, призренско-тимочког

дијалекта и старе Црне Горе ретко мењају свој акценат, чак га марљиво чувају, без обзира на време проведено у Београду и степен образовања. Док родитељи чувају обележја локалног говора, деца већ употребљавају један нивелисан, заједнички идиом у којем преовлађују елементи југоисточних говора. Тај идиом су прихватила и деца чији родитељи имају вуковску акцентуацију. Њиме брзо почну да говоре и београдски келнери који су дошли из Срема, Бачке и Баната. Дакле, њиме говори улица и сва школска омладина. За њега аутор вели да „то више није ’арго’, није ачење, као што код појединаца у почетку често бива, није пролазна појава, већ жив и бујан говор, који има свој природни развитак и своје законе, и који се све више шири и јача, тако да они који њим говоре *морају да уче књижевни језик*“ (Московљевић 1921:134, истакао аутор). С обзиром на узрасну стратификацију ученика и присуство разговорног/стандардног идиома, београдски говор може се поделити на три ступња: *најмлађи*, који је његов најтипичнији представник; *средњи*, који је мешавина са књижевним језиком и *књижевни*. Аутор је тај језик посматрао и проучавао у различитим контекстима и местима – у кафани, на улици и највише у школи, где је радио као професор. На основу констатације да се школа трудила да истреби „неправилности“ београдског говора (134) види се нетолерантност норме (књижевног) језика према разговорном идиому.

1.3.1. Као најбитније одлике београдског говора Московљевић, на основу писмених радова својих ученика, наводи одређен број фонетских, морфолошких и синтаксичких црта (1921: 135–140).

1.3.1.1. *Фонетика*. У ДЛјд. именица ж. р. типа *рука, нога* нема сибиларизације (*мајки, снаги*).

Трећина школске деце не разликује *ћ* од *ч*, што аутор тумачи психолошким факторима (ствар моде, престижа), а не немогућношћу правилне артикулације.

Код најмлађе генерације нема уопште дугих слогова, као ни тонских опозиција, што значи да се акценат свео на удар. Код осталих генерација постоји иста тенденција, али се још могу срести два дуга акцента са тонским опозицијама (*á, â*) или један дуг (*á*), који не разликује узлазност и силазност, и само један кратак (*à*). Код средње генерације су изгубљене послеакценатске дужине (*воде, славе, људи* (Гмн.), *књига; чийам, ијјем, ирјесем, иишем*). „По месту акцента београдски говор се приближује косовско-ресавском, јер, изузев са последњег слога, акценат се не преноси на претходни слог.“ На основу ове констатације и наведених примера произилази да се

силазни чувају само у медијалној позицији (*несрѣћа, најишем*²). Такође, доследно изостаје и преношење акцената на проклитику (*код куће*).

Московљевић указује и на акценатске ликове појединих облика, при чему је бележење акцената нејасно.

1.3.1.2. Морфологија. Код трију именица м. р. *лук, сир, хлеб* облици партитивног генитива су се проширили и на НАјд. (*црни лука, српски сира, бели хлеба*). Именице ж. р. на сугласник прилазе именицама м. р. Код именица ж. р., чија се основа завршава на сугласничку групу, уобичајенији је наставак *-и* у Гмн. (*јесми, басни*).

Упитно-односна заменица *ко*, у писменим задацима ученика, доследно је *кој* (*Кој први уђе у кућу зове се положајник; Шта кој воли. Да виде кој је јачи*). Именичка заменица *нико* гласи *ники* (*Ники га не зна*).

Приликом компарације придева осећа се тежња ка описном поређењу (*Дани посташе све више њојлији; Осећао сам се све више несрећан*).

Код глагола Белићеве седме врсте у 3. л. мн. презента проширио се наставак *-у* (да се *кују, крстиу, виду, возу, служу, носу*).

И поред погрешне формулације у вези са глаголима прве врсте, из примера се јасно види да се аналошки шири презентски корен и у 3. л. мн. презента (*можу, њечу, сечу*) и у императив (*вучи, њечи, сечи*). Уместо глагола *бежајти* користи се *бегати*.

Глагол *њребајти* се мења по лицима (*Снагу не њребамо трошити*).

Градња футура је слична оној у призренско-тимочком дијалекту (*Ја ћу њрејишем кући; Онај ће га њиши*).

У потенцијалу се користи партикула *би* у свим лицима (*ми би знали, ви би знали*).

Уместо везника *јер* користи се *јел*.

1.3.1.3. Синџакса. На основу примера које је Московљевић узимао из писмених радова својих ученика, као и на основу невешто, а понекад и погрешно,³ формулисаних констатација, ипак можемо

² Бележење акцената смо прилагодили данашњој пракси, за разлику од онога што је код Московљевића (*несрѣћа, најишем*), који овим акцентом бележи само удар.

³ У посебном пасусу говори о мешању датива и локатива, а требало је да стоји инструментала и акузатива, будући да су примери са предлогом *међу*. У истом том пасусу даје и примере са предлогом *ио*, што упућује на закључак да се ту ради о употреби акузатива и локатива, што је требало обрадити уз предлоге *на* и *у* у претходном пасусу (Московљевић 1921: 136).

закључити да је уз предлоге *на*, *у* и *ѿо* дошло до неразликовања и међусобног замењивања падежа места (локатива) и правца (акузатива):

(а) *на*: Он је *на гробље*; Она је *на врло леѿо месѿо*; *На коју* је то *сѿрану*; али: *На Божићу* се родио; *Кад* изађемо *на ѿљу*.

(б) *у*: *Снег* пада *у круѿне ѿахуљице*; али: *Отишао* је *у школи*; *Кад* се уђе *у самој згради*; *Изашао* сам *у Тоѿчидеру*; *У ѿозној јесени* почиње опадати *лишће*;

(в) *ѿо*: Причају шта су чули *ѿо варош*; *Грудвали* смо се *ѿо улицу*.

Такође, наведена су и два примера у којима се мешају акузатив и инструментал уз предлог *међу*: *Пас* је стајао *међу ђаке*; али и *Међу ѿим ѿѿицама* спадају и *ласте*.

На основу примера можемо закључити да је у говору његових ученика у употреби био и општи падеж: *с њега*, *с нас*, *с кога*, *с Милана*, *с мога браѿа*; *с моју мајку*.

У инструменталу средства јавља се предлог *са* (Огрну га *са ѿоњавом*).

У егзистенцијалним конструкцијама јавља се погрешан облик падежа (*У четврто одељење има разноврсне ѿѿице*; *Сугласници има више*).

Уз презентативе *ево*, *еѿо* не употребљава се Гмн. већ Нмн. (*еѿо враѿци*)⁴.

Уочен је и проблем конгруенције збирних именица и предиката (*Биље цвеѿају*; *Лишће оѿада* са дрвета и *ѿочињу* жутети), али и формирање плурала код збирних именица (*По голим дрвећима*; *Дрвећа* пуцају; Тада успевају *разна воћа*; Зима је најрадоснија *децама*).

Од броја пет па навише не јавља се генитив множине, већ, по Московљевићу, Нмн. (*Имам ѿеѿ банке*).

Забележени су и примери неубичајене рекције глагола (*Деца* се радују *за све*, а нарочито *за ѿеченицу*; *Непријатно* утичу *ѿо нашем здрављу*; *Колико* се год грозимо *њеним* (зиме) *ѿочейком*).

Релативна реченица може да има овакву структуру: *Оне* *ласте* које су право летеле, *оне* су стигле.

Треба споменути и следећи ред речи: *Ни му* је објаснио.

Још на почетку 20. века имперфекат се није никако употребљавао, а аорист у неким нарочитим изразима.

1.3.2. Двадесетак година касније исти аутор се вратио београдском говору анализирајући неке појаве у његовом изговору (Московљевић 1939: 69–72). Аутор констатује да се краткоузлазни акценат

⁴ И ово је Московљевић (1921: 137) сврстао у морфологију.

факултативно, зависно од расположења и интонације говора, дужи у дугоузлазни (*дéвојка, гóворим; нé њије*). Ову појаву аутор тумачи утицајем досељеника из Војводине, утицајем кановачког акцента из околних села (*вреднóћа*) и мешањем становништва са новошто-кавском акцентуацијом и експираторним акцентом, при чему ови последњи краткоузлазни отежу, јер не могу да га изговоре са пењањем тона. По његовим речима, то дужење се најпре јавило код деце чији су родитељи из Војводине и призренско-тимочке дијалекатске области, а потом се ширило и на осталу децу.

У прилог овим констатацијама можемо навести и следеће чињенице. И. Лехисте и П. Ивић перцепционим тестом су показали: (а) „да су кратки акценати дужи код Војвођана него код осталих испитаника, и (б) да је краткоузлазни акценат код Војвођана осетно дужи него краткосилазни.“ (Ивић, Бошњакковић, Драгин 1994: 51, нап. 60). Затим, у свим биограчићким селима (Жарково, Ресник, Рушањ, Остружница и др.) јавља се кановачко дужење, али не као систем, већ је то изнимна појава (Ивић 1978: 142). Најзад, и данас, чак и лингвистички образовани говорници са призренско-тимочког дијалекатског подручја имају неочекивана дужења на месту кратких акцената.

Иако су констатације о акценту појединих врста речи нетачне, из примера бисмо могли закључити да је код појединих глагола преовладао један акценатски тип (*оћелáвeиџи, оћорáвeиџи, омриáвeиџи*) у односу на стандард (*оћелавeиџи*) или дијалекат (*оћѣлавeиџи*). Слично је стање и код глагола типа *заборáвeиџи, злосиáвeиџи, ошамáриџи*, према *злосиáвeиџи* и *злосиѣвeиџи*. Даље се расправља о акценатским ликовима осталих група речи.

Код омладине, а нарочито код ученица, уочено је отварање кратких средњих вокала, и то посебно самогласника *e* (*ме^aсец*).

У ранијем истраживању предочено је да једна трећина ученика не разликује изговор *ч* од *ћ* и *џ* од *ђ*. Међутим, сада је то порасло на две трећине. Ученици те гласове замењују или их изговарају као неку средњу вредност између меке и тврде африкате.

Иако су ово фрагментарни и у понечему мањкави описи београдског говора, они ће нам свакако помоћи да утврдимо сличности и разлике са идиолектом наше информаторке, која је у време настанка Московљевићевог првог рада имала пет, а у време писања и објављивања другог двадесет и четири године. На основу ове чињенице ми претпостављамо да су наведене особине београдског говора из тог периода постојале и у њеном идиолекту, што ће сама анализа показати.

1.3.3. Средином 20. века код Бранка Милетића налазимо поузданије податке о београдском акценту. Тако он констатује: (а) да се послеакценатске дужине у последњим слоговима наставачких морфема именица и глагола по правилу скраћују (*жѐна* Гмн.; *ру́ком*; *нѝсим*, *чувам*; *вѝдимо* и сл.), а чувају се иза краткоузлазног акцента у типу *шѝшир*, *дѝвѝжа*; (б) да се у двосложним речима типа *жѝна* и *дѝкаѝ* јавља метатаксичко померање акцента; (в) да се померање акцената на предлоге врши само у скамењеним изразима (*зѝ бога*, *бѝс шѝрага*, *дѝ куће*) и (г) да се користе сва четири Вукова акцента уз мања одступања (Милетић 1952: 101–102).

1.3.4. Године 2009. у Институту за српски језик САНУ, под руководством др Стане Ристић отпочела су испитивања говора Београда у оквиру пројекта УНЕСКО „Језик и идентитет“. Значај овога рада огледа се и у чињеници да је ово можда једини или један од ретких објављених транскрипата о говору некадашњег Београда. Дакле, поред његове дескрипције значајан је и његов документациони карактер, при чему би аудио-запис требало прикључити фонотеци о говору Београђана, која се чува у Институту за српски језик САНУ.

1.4. О информатору. Госпођа Наташа Поповић рођена је 1916. године на Дорћолу, где је и одрасла само са мајком Маријом – Маром, чији је отац дошао као индустријалац из Словеније. Завршила је основну школу. Учитељи у школи су волели да она рецитије на школским приредбама, јер је, вероватно, и тада, као што чини и сада, говорила театрално и с емфатичким наглашавањима појединих реченичних делова. Била је домаћица која није много читала нити гледала телевизију. И из овог транскрипта види се колико је била везана за цркву. Удала се 1939. године за Београђанина. Није напустила Београд, у којем је и умрла 2012. године.

1.5. Како је настао овај рад? Информаторкин рођак, господин мр Лука Бренеселовић, асистент на Правном факултету у Минхену, јавио ми се имејлом након упознавања са два књигама *Говор Новог Сада* (Бошњакковић 2009; Васић, Штрбац 2011), а посебно у вези са уводним делом (Бошњакковић 2009: 61–62, 63–64), у којем је указано на почетке интересовања за београдски говор. Господин Лука, који озбиљно прати лингвистичку литературу и добро влада акцентом српскога језика, желео је да дâ и свој допринос упознавању језичког идентитета старог Београда. У својој документацији имао је снимке разговора са својом рођаком, те ми их је уступио на транскрибовање и дескрипцију. Након тог посла заједнички смо преслушали снимке, разговарали о акценту неких примера, разја-

снили делове који су се слабо чули и забележили додатне информације о информаторки и њеној породици. Да бисмо били сигурни у акценат појединих примера, снимак и транскрипт дат је фонетичару Дејану Средојевићу да их провери у компјутерском програму Praat, на чему му се срдечно захваљујем.

Господин Лука ми је, такође, дао писмену сагласност да се у целисти може објавити транскрипт без брисања имена спомињаних особа или појединих сегмената транскрипта.

Овом приликом му се најискреније захваљујем на уступљеним снимцима, скенираним појединим радовима, на коректној сарадњи и озбиљном интересовању за испитивање београдског вернакулара.

1.6. О анализираном *ѿранскриѿѿу*. Аудио-запис је у ствари снимак телефонског разговора Наташе Поповић са својим братићем Драганом Бренеселовићем⁵, Лукиним оцем. Госпођа Наташа није знала да се разговор снима, што значи да имамо једну опуштену фамилијарну варијанту говора. Сама госпођа Наташа жели много тога да каже своме саговорнику и зато стално продужава комуникацију исказима типа: Драгане, јој, *је л имаш малко времена?* Д: па имам. Н: *Само ѿеѿ минуѿѿа*. Разговор се приводи крају њеном констатацијом: *Извини шѿѿо сам ѿе ѿолко задржала*.

У току самог разговора јако јој је било битно: (а) да је пажљиво слуша саговорник и да она каже своје мишљење: *Слушај, чекај, а ја кажем...; Чекај! Чекај даље; Слушај даље; Слушај ме сад даље*, (б) да јој он понекад дâ своје мишљење: *Ајде, кажи! Шѿѿа кажеш, Драгане? Видиш ли ѿѿи колка је ѿѿо ѿакосѿѿ и злоба? Је л ѿѿако?*, али и (в) да јој верује: *Је л ѿѿи мени све ово верујеш? Ти знаш мене да ја не лажем*; Тако сам јој рекла, Драгане, *озбиљно* ти кажем.

Овај транскрипт телефонског разговора двеју познатих и блиских особа биће интересантан и за лингвисте који се баве анализом телефонског дискурса (ЅОКИСА 1985: 143–151) и значењем конверзационих партикула (*ѿѿа, знаш*) у телефонској комуникацији (ЅОКИСА 1987: 189–210). На снимку се не налази почетак комуникације, али су зато, поред горе наведених исказа, интересантни и они којима се она завршава:

⁵ У транскрипту Наташин (Н) текст је у нормалу, а Драганов (Д) у италику. Текст није вештачки претваран у Наташин монолог, јер се желела показати интеракција говорника и саговорника. Од многих термина који се користе за именовање извора података, ми смо се одлучили за онај који је уобичајен у српској дијалектолошкој пракси – *информѿѿор*.

Н: Добро, Драгане, поздравим много Драгану, желим јој...

Д: *Оћу, ш̄ейка.*

Н: Пуно здравља, а мог Луку изљуби и зваћу га да дође.

Д: *Важим, ш̄ейка, суйер, све најбоље, ш̄ейка.*

Н: Извини што сам те толко задржала.

Д: *Све најбоље.*

Н: Пренеси твојој мами да сам имала намеру да дођем. Ајде!

Д: *Оћу, оћу, ш̄ейка, важим.*

У транскрипту се могу наћи и метатекстуални коментари који се односе на значење непознатих речи: она је на пијаци вѣргл, *ако знâш ш̄ӣâ је вѣргл*;

Н: Моја горња усна то је била пуна, *как се зове ш̄о? Хер̄ѣс или како се зове ш̄о?*

Д: *Хер̄ѣс, да, хер̄ѣс.*

Н: Мол'им?

Д: *Хер̄ѣс.*

Н: Грознице.

2. Анализа говора

2.1.0. Ограничен корпус утицао је и на број питања која заслужују анализу. Међу првима, због великог броја примера, то је свакако прозодија у оквиру које ће бити анализиран инвентар, природа и дистрибуција прозодема. Од осталих фонетских тема у корпусу су се нашли примери сажимања финалних вокалских група, употреба фонеме *x* и изговор африката *ч* : *ћ* и *џ* : *ђ*.

У оквиру морфосинтаксе наметнуле су се следеће маркантније теме: употреба падежа правца и места, употреба инфинитива, градња футура 1 и положај конгруентног атрибута.

2.1.1. О *прозодији*. У говору госпође са Дорђола срећу се сва четири акцента, што значи да она има новоштокавски четвороакцентски систем:

(а) *ја̄, ш̄рӣ, в̄ас, кра̄ј, гвѣжђе, ш̄рӣча;*

(б) *в̄аш, сре̄ћа, ка̄ко, скл̄оним, ѿнда;*

(в) *бӣла, чо̄рбу, деча̄ка, ш̄аӣрија̄рха, изљ̄уби;*

новѣмбар, ок̄ӣобар, на р̄учак, но̄жем;

у бо̄лници, е̄ӣидѣмӣје, ја̄вила, залѣ̄ила, ис̄ӣрӣчала, нај̄ӣса̄ӣи, на̄равно, ӣӣшала, ӣла̄ӣила, ш̄рӣчала, ш̄рӣчали, сахр̄анили, ш̄ӣрѣсове, ш̄ӣругала;

> код мòје мáјке, твòји мукá > твòји мука, пўно свèшā > пўно свèша, старèшини цр̀квè Свèтè Пèшкè > старèшини цр̀кве Свèте Пèшке, ѝрезивā > ѝрезива; ѝд̀шр̀сā > ѝд̀шр̀са;

(в²) на финалном затвореном слогу иза дугосилазног акцента: да дòћем > да дòћем, да ти ѝр̀ичāм > да ти ѝр̀ичам, рāдīm > рāдим, сāњāм > сāњам; исмејāвāш > исмејāваши, ѝрекидāм > ѝрекидам; дòб̀ијāм⁶ > дòб̀ијам, òкр̀енем се > òкр̀енем се, ѝазāрīm > ѝазāрим, ѝд̀влāчīm > ѝд̀влāчим;

(в³) на медијалном слогу иза дугосилазног акцента: да се в̀рāшīиē > да се в̀рāшīиē, кāжсēиē > кāжсēиē, ц̀енīмо > ц̀енīмо;

(в⁴) на финалном отвореном слогу иза краткосилазног акцента: знāјў > знāју, ѝдē > ѝде, ѝмā > ѝма, хòћē > хòће; ѝушīујē > ѝушīује, да ми ѝд̀могнў > да ми ѝд̀могну;

(в⁵) на финалном затвореном слогу иза краткосилазног акцента: в̀идīш > в̀идиши, в̀длīm > в̀длим, гл̀едāм > гл̀едам, ж̀алīm > ж̀алим, да ѝдēm > да ѝдем, ѝдēш > ѝдеш, да кл̀екнēm > да кл̀екнем, да м̀длīm > да м̀длим, да не ѝд̀днēш > да не ѝд̀днеши, да скл̀днīm > да скл̀дним, хòћēш > хòћеш; д̀длазīm > д̀длазим; в̀ерујēш > в̀ерујеш;

(в⁶) на медијалном слогу иза краткосилазног акцента: да в̀идīиē > да в̀идишē, да гл̀едāиē > да гл̀едашē, ѝдēиē > ѝдеиē, м̀ожсēиē > м̀ожешē, да òд̀дēиē > да òд̀дешē; да д̀длазīиē > да д̀длазишē, да ѝд̀могнēмо > да ѝд̀могнемо, ѝд̀знајēмо > ѝд̀знајемо; п̀ет гòдīнā > п̀ет гòдина, четр̀нāјст с̀ирāшīд̀вā > четр̀нāјст с̀ирāшīова;

(в⁷) на финалном отвореном слогу иза дугоузлазног акцента: да д̀убī > да д̀уби, код М̀икē > код М̀ике, да ми дā с̀нāгē > да ми дā с̀нāге, п̀ет минушīā > п̀ет минушīа, ѝмā òн факул̀шīēшā > ѝма òн факул̀шīēшā;

(в⁸) на финалном затвореном слогу иза дугоузлазног акцента: д̀āјēm > д̀āјем;

(в⁹) на медијалном слогу иза дугоузлазног акцента: нема ѝри-мера;

(в¹⁰) на финалном отвореном слогу иза краткоузлазног акцента: зòвē > зòве, код мòјē мāјкē > код мòје мāјке, Свèшē Пèткē > Свèше Пèтке; али и под утицајем реченичне интонације: òнā Дрāгина;

(в¹¹) на финалном затвореном слогу иза краткоузлазног акцента: ѝдēm, ј̀сāм, да се сек̀ирāш, с̀ј̀д̀нōм, ч̀еѝр̀нāјсīи; али ж̀елīm >

⁶ Примери овог типа припадају овде јер су то варијанте оних са непренесеним дугим акцентом: ѝрекидāм исто је што и дòб̀ијāм < доб̀ијāм. Исто вреди и за остале акценатске типове: хòћē исто је што и ѝушīујē < ѝушīујē итд.

2.2.4. У ранијим описима београдског говора уочено је да код школске деце расте број ученика који мешају африкате *ч* и *ћ* и *џ* и *ђ* или их своде на један пар *ч'* и *џ'*. (МОСКОВЉЕВИЋ 1921: 135; 1940: 72). Тада је речено да је то помодарство, а у каснијим истраживањима утврђено је да је неправилна артикулација условљена интерден-талним положајем језика (VLADISAVLJEVIĆ 1977: 16).

У анализираном идиолекту уочен је мало тврђи изговор африкате [ћ^u]: *гòсiоћ^uа*, и мало мекша артикулација [ч']: *вèч'е*, *ч'èкај*, *ч'еiрнàјсiј*; *ч'иcишили*, *иоiшкòч'ила*; *исiрiч'ала*; *ч'овèка*, *ч'òрба*; док је изговор [ћ] углавном као и у стандардном језику.

И [л] је незнатно умекшано [л'] и испред вокала предњег (*ал'и*, *мòл'им*, *у̀зел'и*, *кл'èкнем*), али и задњег реда (*Л'у̀ка*, *у̀зел'а*). Поред: *здравља*, *грòбља*, само у једном случају немамо ново јотовање лабијала или је *љ* замењено са *ј*: *грòбје*.

2.3.1. Из морфосинтаксе. У примеру: па стругала *но̀жем*, чува се преглас у Ијд. именица м. р., али се средство користи без предлога *с*, што је одлика стандарда.

2.3.2. Нарушен је однос између вијатива и локатива, те се тако уместо локатива чешће употребљава акузатив: једног дана сам била у *ваш крај*; и онда она је била сутрадан *на ручак*; мoже он да дуби *на главу*; Ја сам била у октобру *на Задушнице*; па мислим у *себе*;

али и локатив: Ја никад нисам рекла: *та̀та*, у *живòтiу мòм* ни ја ни мòја браћа; А сад да ти кажем шта је било *на грòбљу сад у новембру*; да се она с њом упознала у *болници*; јòш сам увек била свà у *грòзници*.

Инструментал средства се јавља без предлога: Јаò, па блато, па сам донела кући блато, па стругала *но̀жем*.

2.3.3. У Гјд. заменичко-придевске промене чешћи је наставак без покретног вокала *-а*: пошто је Мики било сад *ѝрèћег* новембра; ми ћемо написати датум *ѝрèћег* новембра; једног дана сам била у *ваш крај*; Она са *ѝрвог* спр̀та; али и: јел нису ухватили јòш *јèднога*. Из примера се види да је сачуван и преглас у деklinацији: *-ег / -ог*.

2.3.4. Темпорални акузатив само једном је употребљен без предлога: Ђ сада у *новембар*, *и́еиак* је било лòше врèме, у *суботу* да си ме вiдо.

2.3.5. Уместо инфинитива доследно се употребљава конструкција *да + ѝрезенi*:

(а) уз декомпоноване предикате: она нèма обичај да ѝрiча; а јè-сàм имала нàмеру да дòћем код вас; Пренèси твојој мàми да сам имала нàмеру да дòћем;

(б) уз модалне глаголе: Ја нисам мòгла да и́рòђем; ја трèба да однèсем тìх пèтсто èвра; Ја би трèбала да и́дем код моје рòдбине; тò и трèба да се дà; нè треба да се исмејàваш с тìм хòроскопом; свì хò-ђе да ми и́дмогну; Ја од нè нèћу да и́здем тò; нисам тèла да ти нìшта и́ричам да се секìрãш;

(в) уз остале глаголе: òбично вòлим да и́дем за Зàдушнице;

(г) уз императив: нèмојте да дòлазише; па нèмојте да и́деше; дàјте да и́дмогнемо да склòним тò.

У језицима (бугарски) у којима је инфинитив замењен конструкцијом *да + и́резенìи* у негираном императиву може се срести краћи инфинитив, без наставка *-иши*: недеј се и́ревожи `немој се узнемиравати`, недејте говори `немојте говорити`, што није случај и у идиолекту госпође са Дорђола (Стојанов 1980: 440–441).

2.3.6. У говору информаторке срећу се три типа футура 1:

(а) *сложени фуи́ур са инфини́иивом*, који је најчешћи: *ја ћу и́ћи* у понèдељак; *Ићи* *ћу*, нàравно, у Сàборну; па *ћемо и́ћи* зàједно; òнда *ћеше* ви *и́ћи* на грòбље кад ви мòжете; *дàћу* па *ћу* *наи́исаиши* трèћи; мì *ћемо* *наи́исаиши* дàтум; мì *ћемо* *би́иши* на пèтом спрàту; тò *ћу* *дòби́иши*; *нèће* *би́иши* пýно свèта;

(б) *анали́иички или сложени фуи́ур са да + и́резенìом*, који није тако редак, а често се сретао у најављивању директног говора: а òн *ће* да *каже* овàко; а òна *ће* да *кàже* 2х; уп. *Òнда* *ће* òна мèни [да *каже*]; *Сà* *ћу* да ти *кàжем* зàшто; *ја* *ћу* да *клèкнем* да мòлим Бòга;

(в) *и́ростì фуи́ур*, који се веома ретко употребљава: *дàћу* па *ћу* напìсати трèћи; и *звàћу* га да дòђе.

Не изненађује нас чињеница да се инфинитив добро чува у сложеном футуру, јер је тако и у бугарском (Стојанов 1980: 440–441, *видя щем* 'ћемо видети', *наи́рави щем* 'ћемо направити'), али и у неким српским говорима у којима је овај глаголски облик у повлачењу (Бошњаковић 2015: 31–42). Међутим, није забележен ни један пример балканског модела градње футура (*Он* *ће* га *и́иши*), који наводи Московљевић (1921: 138).

2.3.7. Конгруентни атрибут се среће и у постпонованој позицији, што није била реткост у ранијим фазама развоја нашег језика, па и у првој половини 20. века. Ово може бити једна архаична или балканистичка црта, али не треба занемарити ни перспективизацију реченице, тј. истицања појединих њених чланова: Ја нìкад нìсам рèкла: тàта, у *живòишу* мòм ни ја ни мòја браћа; тò би била *срèћа и́вòја*; а гдè је нèгова *и́еи́шка* *јèдìна*; тì знàш *кàкву* ти *и́еи́ку* *дòбру* *и́маш*; поред: Пронашла сам *и́вòј* *мòбилни*; А штò је òна *и́вòја* *сè-ја*; дòста је *и́вòјих* *мýка*; ви сте *јèдна* *хýмана*, *дòбра* *жèна*.

3. Закључак

3.1. Идиолект информаторке углавном се слаже са оним што је досад речено о одликама београдског говора. На плану прозодије то значи: (а) да се факултативно и ретко срећу примери са старим местом акцента (*зайâмѝи; замѝсли*), (б) да се јавља метатакса кратког акцента са финалног слога на краткоћу (*жѝна, чѝвек*), (в) да остају преношења акцената на предлоге (*на грѝбље, код вâс; на грѝб*) а факултативно се јавља померање на глаголску негацију (*не волиѝе*, али и: *не лãжем, не вѝдиѝе, не ѝѝшам*), (г) да се послеакцентске дужине углавном могу срести иза краткоузлазног у позицији *иѝѝѝр, дѝвѝјка*, иако се и ту факултативно може јавити скраћивање (*разѝмеш, ѝѝкажем*), (д) да се факултативно јавља и скраћивање дугих акцентованих слогова (*бѝлови, нãмеру*), али не и дужење кратких, што наводи Московљевић (*дѝвојка, ѝрѝвео; вреднѝћа* 1940: 69).

Од осталих фонетских одлика свакако би требало указати на чињеницу да се у испитиваном идиолекту сачувало неразликовање два пара африката, тј. да се јавља мало тврђи изговор [ħ^u] (*гѝсѝѝħ^uа*) и незнатно умекшана артикулација [ч'] (*вѝч'е, ч'ѝкај*).

Треба указати и на разговорно и жаргонски обојено *видо* < видео.

3.2. На морфосинтаксичком нивоу: (а) потврђено је ширење акузатива на рачун локатива (он може да дуби *на главу*), али и правилна употреба падежа места (још сам увек била сва *у грозници*), (б) није потврђена употреба предлога *са* уз инструментал средства (стругала *ножом*), (в) није потврђена употреба футура типа *ће каже*, већ аналитички (ја *ћу да клекнем*; а она *ће да каже*), прост и сложен (*даћу* па *ћу најѝсѝѝи* трећи).

Иако се о употреби инфинитива у спомињаним радовима није говорило, можемо констатовати да је он, уз различите семантичке групе глагола, у потпуности потиснут (она нема обичај *да ѝрѝча*; ја треба да однесем; сви хоће *да ми ѝмогну*; немојте *да долазиѝе*; обично волим да идем за Задушнице и сл.).

У старијим фазама нашег језика, постпозиција конгруентних атрибута није била необична, што смо забележили и у испитиваном идиолекту (Ја никад нисам рекла: тата, *у живоѝу мом*, ни ја ни моја браћа).

3.3. Надамо се да ће овај рад бити један од многих у којима ће аутори покушати да реконструишу некадашњу слику београдског говора и тиме дају скроман прилог српској урбаној дијалектологији.

Транскрипцији

Найшаа (Н): А она каже: Ух, па не знам зашто. Ко зна, реко, шта си причала! Не, она нема обичај да прича свашта.

Драган (Д): Није.

Н: Није, она је добра, слушај, ја ти подвлачим то, знаш. А она каже: Не, мама, ми смо само причали о њом хороскопу.

Д: Да, да.

Н: Слушај, чекај, а ја кажем: не треба да се исмејава с тим хороскопом. Он је мој знак, може он да дуби на главу, тако је. Тако сам јој рекла, Драгане, озбиљно ти кажем.

Д: Па јесије, јесије.

Н: Па срећа да је тако да си на мене, то би била срећа твоја.

Д: Па није ништа, него оно све данас ћу, сунча, данас – сунча, ово – оно, доћи ћу, идица.

Н: Да. Да ти кажем, Драгане, извини што те прекидам. Жалим страшно патријарха. Ићи ћу, наравно, у Саборну, у, како да не, макар мртва, Боже ме опрости.

Д: Каже да је у Саборној.

Н: Али, слушај ме! У новембру сам ишла на гробље.

Д: Ђ?

Н: Ијао, све је било у реду: код Мике још релативно, код моје мајке и браће и сви редом релативно, а кад сам дошла код Миомира, нисам тела да ти ништа причам да се секираш, доста је твоји мучка.

Д: Па шта је било?

Н: Ч'екај!

Д: Ја сам био ире неки дан.

Н: Не, то је било у новембру, кад су биле Задушнице, пардон, у октобру (емф.).

Д: Па ја сам сада био на Задушницама.

Н: Ја сам била у октобру на Задушнице. Нико није био, само ја. Онда сам, баш ми није било добро, али молила сам Бога да ми да снаге, па ми је један господин прекопута помого, де је Миомиров гроб, па прекопута, а шта је [било] ово слушај: Кат сам дошла, неко гвожђе, нека старудија насред Миомировог гроба, па онда доко прљаво, па ћубре, па то је било страшно, а ја кажем том господину: Па, добро, дајте да помогнемо да склџним то. Онда су помогли, онда су дошла три деч'ака којим сам ја платила и дала и банане и свашта сам им дала. Они су ми помогли, све лепо пристали, ч'истици, донела сам и дивне (не чује се добро), све је било лепо, ал' и кат сам дошла кући, стварно (емф.) сам осетила да сам уморна, јел ја сам ретко уморна, Драгане.

Д: Добро, идица, али мислим цео дан на гробљу код једног, другог, ирећег, није лако.

Н: Па, замисли ти три гроба, и све сам лепо...

Д: Па није то близу једно другог.

Н: (не чује се добро) То је био октобар, а сад да ти причам за новембар.

Д: Па ја сам био сад у новембру.

Н: Па јеси био?

Д: Па како нисам био. Био сам...

Н: Ја сам била, али у понeдeљак.

Д: ... код бабе, оно раскојано, оно све чудо.

Н: Свуда сам била опет поново. Слушај даље, о октобар је био тај ко, нико није био осим мене. Ћ сада у новембар, петак је било лоше време, у суботу да си ме видео, Драгане, и сад њмам отиске. Моја горња усна то је била пуна, как се зове то? Херпес или како се зове то?

Д: Херпес, да, херпес.

Н: Мдл'им?

Д: Херпес.

Н: Грознице. Јао кат сам ја то видела, онда сам се јавила старешини цркве Свете Петке, исто се презива Поповић, као ја, иде и у Америку, ми се много добро познајемо и ценимо. Међутим (емф.), ја њему кажем: Како да идем да ме видите, а он ће да каже овако: Ви сте разборита, паметна жена, он је увек преко телевизије, говори да...

Д: Да, да, мислим да знам.

Н: Ћ, много је диван човек, слушај, њма он факултета не знам колико, и слушај даље, и он каже: Кад је тако, онда ћете ви ићи на гробје кад ви можете, а не да идете па да се разболите кат сте сами.

Д: Тако је.

Н: Је л знаш кољко је био фин, а ја кажем: Јао, сад ми је лакше, фала Вам, ја ћу ићи у понeдeљак. Он каже: Најбоље, неће бити пуно света, и тако сам ја ишла у понeдeљак. Али, да ти искрено кажем, жао ме, обично волим да идeм за Задушнице.

Д: Па добро, ишћика, нема везе, ишћ сад?

Н: Не, њма везе. Са ћу да ти кажем зашто, пошто је Мики било сад трећег новембра двајс пет година, ја сам спремела петсто eвра, eво су и сад код мене, ал'и кат сам се јавила тој гдспоћи, на онколoшком, радиолoшком, како хдћеш, она каже: Гдспоћо, немојте да долазите, молим Вас, оставите за касније, ми ћемо написати датум трећег новембра да сте дали за те јадне луде. А ја највише дајем сад за ону децу.

Д: Да, знам.

Н: И тако eво још нисам однела, каже, да не долазим, Драгане, па ваљда зато због ове епидемије.

Д: Због епидемије, због епидемије.

Н: Па добро, Драгане, даћу па ћу написати трећи.

Д: Па добро, нек буде, дће они да најишу.

Н: Онда сам, слушај ме сад даље. Онда сам питала Бебу, знаш да Беба путује седамнаестог...

Д: Дe иде?

Н: Јао, и то ме потрeсло. Јаој све ме потрeса.

Д: Дe иде?

Н: У задње време. Они су узел'и кружно путовање бродом од Њујорка, па онда Италија, па онда Турска, па онда ваљда негде даље, Александрија, не знам тачно.

Д: Па добро, много лепо.

Н: Чекај даље, све кружно путовање десет дана, а ја кажем: Боже, Бебо, тољко си ме сад потрeсла, зашто идеш кад је зима, знаш какви таласи, па сам рекла

и пирати, а она каже: Ју, мама, какви пирати! Онда ће она мени, а ја се плашим, Драгане.

Д: *Па јесије.*

Н: Је л знаш? Па онда, па онда кажем: Јао, Бѣбо, па нѣмојте да идете, ја ћу да кл'ѣкнем да мол'им Бѣга да вам свѣ бѣде дѣбро, да се вратите срѣћно, али и срѣћно да одете, а она ће да каже: Ђ, а сад да ти кажем: тај брод, јао Драгане, држи се да не паднеш, има ч'етрнѣјст спрѣтова.

Д: *Ју!*

Н: Ију! Драгане, кад ми је то рекла, ја сам потскѣч'ила ѡвде, па сам рекла: Шта је теби, Бѣбо? Дѣ л си нѣрмална?! А она каже: Пѣтпуно сам нѣрмална, ми ћемо бити на пѣтом спрѣту. Сад знаш свѣ како ја стрѣсове дѣбѣјам. Ајде кажи!

Д: *Па сѣрѣшино, ѣа дѣбро.*

Н: Кѣји је тај брод са четрнѣјст спрѣтова, брѣ?

Д: *Па шѣ је нѣки нѣви, верѣвѣјино, сѣгурно нѣки нѣјвећи на свѣју.*

Н: Је л?

Д: *Па шѣ вѣћи од Алѣѣније* (палате у Београду).

Н: И слѣшај ме сада! Онда кат сам свѣ то урадила, јѣдног дѣна сам бѣла у вѣш крај.

Д: *Дѣ.*

Н: Чѣкај, али сам бѣла с јѣднѣм гѣспођ'ом, дѣсадна је кѣ бѣва, а ја јѣј кажем: Ја би трѣбала да ѣдем код мѣје рѣдбине, а јѣсам ѣмала нѣмеру да дѣђем код вѣс.

Д: *Шѣд нѣсије дѣшли, шѣјка?*

Н: Умала сам нѣмеру.

Д: *Дѣбро.*

Н: Како да је каже Бѣг: Прѣштај дрѣгоме, па ће и Бѣг теби. Је л тако?

Д: *Тако* (емф.) *је, шѣко је.*

Н: И слѣшај, мада нѣсам нѣшта крѣва, бѣгати, нити знам ѣнѣга ч'ѣвѣка, нити нѣшта, кад разѣмеш, она сѣ мном, па ја ћу с вѣма, па ћемо ѣћи зѣједно, тако да нѣсам ѣпет дѣшла код вѣс.

Д: *Дѣ.*

Н: Ђво вѣдиш, и ја сам, ѣнда ми се јѣвио Л'ѣка, јѣш сам ѣвек бѣла свѣ у грѣзници. Сад ми, Драгане, мѣло прѣшло. Је л ти мѣни ѣво свѣ вѣрујеш?

Д: *Па вѣрујем, шѣјка.*

Н: Бѣга ми ти кажем, ѣто тако ми Бѣга, ал ја се нѣ дѣм, Драгане, је л знаш?

Д: *Па дѣбро.*

Н: Јел ѣпак и рѣдим и ѣдем пѣзѣрим. Мѣлим Бѣга да издржим.

Д: *Па зѣшо* (!) *шѣко дѣбро и ѣзглѣдаше, шѣјка.*

Н: Па штѣ да рѣдим, али пѣно сам ѣслабила, Драгане!

Д: *Сѣвѣрно* (емф.)?

Н: Па дѣбро, па сад...

Д: *Кѣлко ѣмаше кѣла?*

Н: Откако су ѣво поплѣвили [стан], ја сам ѣслабила, ѣто. Како је мѣј Л'ѣка?

Д: *Па дѣбро је, дѣбро је, сѣјер је. Чѣстио ѣн сѣдмиње Вѣс.*

Н: Како је Драгана? Је л и она здрѣва?

Д: *Здрѣва је. Дѣбро је.*

Н: Хвѣла Гѣспѣду Бѣгу, а Дрѣга?

Д: *Мѣма нѣје, мѣма, ѣвај, бѣли је свѣ.*

Н: Е ја, кажи јој и ако не долазим, свако вџ'е ја молим Г'дспода Б'га да јој Г'дспод Б'г подари пуно здравља, да јој прођу б'лови и да дуго, дуго поживи са својом децом. То су моје рџч'и свако вџ'е.

Д: *Ѓ, хвала, ш'ејка.*

Н: Је л' лепо, Драгане, од мене? Па да, свџ што ти кажем: Ви сте једна ху'ма-на и д'обра ж'ена, а мене мрзе из пакости и злобе, Драгане.

Д: *К'о, ш'ејка?*

Н: Молим?

Д: *К'о Вас мрзи?*

Н: Како?

Д: *К'о Вас мрзи?*

Н: Ма свџ, свџ, пакост, злоба. Једна ми је у 'очи рекла, знаш шт'а ми рекла? Ију, овако, ти знаш мене да ја не лажем, ближи се... то је било ј'ош кат сам има-ла деведесет, а ништа јој није, а ја кажем: А коме ви то кажете?

Д: *Па да какве она вџе има?*

Н: Ч'џкај! Кажи твојој мами к'о је. Она са првог спр'ата, она д'ебела, зна је она и она има ш'ећер, али какав ш'ећер! Је л' чујеш шт'а ти говорим? Замисли гл'да у мене и каже: Ближи се деведесетој и ништа јој није [каже] ономе, а ја кажем: А коме ви то кажете?

Д: *Ју, ју, ју!*

Н: Ј'ао, реко, слушајте: Б'ље би било да гл'дате своја п'осла, а да не мџшате л'уде и здравље и 'ово и оно и окр'енем се и 'дем. Шт'а кажеш, Драгане? Замисли ти к'олка је то пакост и злоба?!

Д: *Да, ја ј'ес'е, ј'ес'е.*

Н: Је ли, Драгане, јеси ми ти здрав?

Д: *Па јесам, ш'ејка, свџ је у реду.*

Н: У, к'олко те пу'та сањам, а к'олко пу'та сањам Милана. А сад да ти кажем шт'а је било на гр'бљу сад у новембру. Кат сам дошла тамо, у понедељак, они су сахра'нили не'кога.

Д: *Ј'ес'е, видео сам.*

Н: Ч'џкај даље! И ја из далека видим: шт'а је ово?! Кад оно насл'онили на гр'б. Ја нисам м'огла да прођ'ем.

Д: *Видео сам, видео сам.*

Н: А јеси видео?

Д: *Па нисам м'ога ниши'а ни ја. Ши'а ћу?*

Н: Ѓ, па 'ето видиш.

Д: *Видо сам: ир'љаво, бл'а'о, ужас!*

Н: Ј'ао, па бл'ато, па сам д'онела кући бл'ато, па стругала ножем. А они свџ са гр'бља, к'оји ме знају, свџ х'де да ми помогну. Б'же, г'дспођо, да л' је м'огућ'е да је прошло двајеспет г'дина?!

Д: *Ј'ао, ир'д'с'о не могу да вџрујем ни ја.*

Н: Драгане, 'ево и сад не вџрујем, а ја (присећање) Нисам ти испр'ич'ала за Б'бу што је најважније. Драгане, ј'ој, је л' имаш мал времена ј'ош?

Д: *Па има.*

Н: Само п'ет мину'та.

Д: *Да, да.*

Н: Онда ја кажем Б'би: Знаш, Б'бо, ја тр'еба да однесем тих п'етсто 'евра, то ћу ја добити, ја нисам д'била, Драгане, ј'ош, јел нису ухватили ј'ош једнога...

Д: *А јџш јџдан.*

Н: Два ѝма, а трѣћи се крије. Тѝ је хиљаду стѝ ѣвра. Од тих дајем пѣтсто ѣвра. Онда сам ја рѣкла Бѣби: Ё, дѝбро, Бѣбо, да си се јавила да те питам да ли ти хѝнеш да ја напишем на оној признаници да даје и мајка и ћѣрка? А она каже: Па нѣ, нѣ треба да да, па ни гѝвора, Драгане, ма јѝј, а она ће да каже: Мама, како гѝд ти хѝнеш.

Д: *Да, да.*

Н: Ја од њѣ нећу да узмем тѝ.

Д: *Па дѝбро.*

Н: Тѝ је што је приколица, он је волео приколицу и тѝ и трѣба да се да. Је л дѝбро, Драгане?

Д: *Па јѣсѣ. Па знѝм и цѣлу ѝприколицу, свѣ знѝм у вѣзи ѝприколице.*

Н: Па ти знѝш какву ти тѣтку дѝбру ѝмаш.

Д: *Знѝм, ѝѣѝка.*

Н: А знѝш штѝ ми каже она жѣна на пијаци?

Д: *Шѝѝ каже? А, знѝм.*

Н: Она Драгина. Да, каже она: Јавља ми се Драган, а знѝте, а знѝш како, она је на пијаци вѣргл, ако знѝш штѝ је вѣргл, јавља ми се Драган и каже: Сѣјо мѝја слѝтка, да јѝј ти кажеш: сѣјо мѝја, нѣ, лѝжем, није слѝтка.

Д: *Јѝ?!*

Н: А ја је глѣдам.

Д: *Она лѝда.*

Н: Чѣкај, па мѝслим у сѣбе: сѣјо мѝја, а гдѣ је њѣгова тѣтка јѣдѝна?

Д: *Ма гдѣ, она лѝда, ѝѣѝка.*

Н: Јел ми се нѝси јављѝ.

Д: *Нѣисѝину ѝрича, она будалѝѝине ѝрича. Нѝсам је у живѝѝу... Па је л Ви ѝѝ вѣрујѝ?*

Н: Дѝбро, само нек си ми ти жив и здрав. Пронашла сам твој мѝбилни.

Д: *Ё, дѝбро, ѝѣѝка.*

Н: Нѝсам ѝмала, је л знѝш?

Д: *Па како, ѝѣѝка?*

Н: А штѝ је она твоја сѣја?

Д: *Па ја уѝѝѝѝ нѣ знам да сам ја ѝѝ...*

Н: Па она ми је тѝ рѣкла.

Д: *Ма лѝда, ѝѣѝка, ѝа није нѝрмална. Шѝѝ би ја ѝѝ њѝј рѣко?*

Н: А мајка твоја ми је испричала да се она с њѝм упознала у болници, па се залѣпила за њѝ и никако да се ѝдлепи.

Д: *Јѣсѣ, ѝѝ је ѝѝчно да сам ја њѝ вѝдео у болници, ѝѝ је ѝѝчно.*

Н: Дѝбро, Драгане, поздравѝ мнѝго Драгану, жѣлим јѝј...

Д: *Оћу, ѝѣѝка.*

Н: Пуно здравља, а мѝг Луку изљѝби и звѝћу га да дѝћѣ.

Д: *Вѝжи, ѝѣѝка, сѝѝѝѝ, свѣ нѝјбоље, ѝѣѝка.*

Н: Извиѝни што сам те тѝлко задржала.

Д: *Свѣ нѝјбоље.*

Н: Пренѣси твојѝ мами да сам ѝмала нѝмеру да дѝћѣм. Ајде!

Д: *Оћу, оћу, ѝѣѝка, вѝжи.*

* * *

Ја никад нисам рекла: та̀та, у живòту мòм ни ја ни мòја бра̀ћа. Тò запàмти. Са̀д сам се сèтила ма̀ме, што сам рекла за ту ч'òрбу. Ё̀то вѝдиш, и òнда ја ка̀жем: у рѐду, узѐћу, кòлко кòшта кòшта ни не пита̀м и донèсем ку̀ћи. И с̀утра да̀н до̀ђе Дра̀га и ја јо̀ј по̀кажем. Тò је то̀лико бѝло дѝвно, ка̀жем: Дра̀га, Вѝ не волите òво, нѐ волите òно, ё̀во уз̀мите јѐдан дѐо. Нѐће òво, нѐће òно, нѐће нѝшта. Ў, ма̀јку му, па шт̀а је òво?! И нѐће.

Ка̀ку сам ја ч'òрбу на̀правила. Ба̀ш ми до̀шла јѐдна го̀спођ"а, òна је фарма̀цајт, и òнда... òна је бѝла с̀утрадан на ру̀чак, у по̀недељак, а Дра̀га је бѝла у нѐдељу. Ја̀о, госпо̀ђ"а На̀таша, òва ч'òрба кò да нѝкад нѝје јѐла ч'òрбу. Ха, ха, Бò-же, реко, а штò [Драга] нѝје узела јѐдан дѐо? А̀јде штò?

Наташа Поповић, 1916, Београд, основна школа
Снимљено у Београду 2010. године

Ци́тирана ли́терату́ра

- Белић, Александар. „Београдски стил.“ *Наш језик* књ. 2, св. 7 (1934): стр. 193–200.
- Белић, Александар. „Београд и књижевни језик.“ *Наш језик* књ. 7, св. 7 (1940): стр. 193–196.
- Бошњаковић, Жарко. „Како је кир-Герас Паскалис постао Ђерасим Паскаљевић?“ *Научни састанак слависта у Вукове дане* књ. 37, св. 1 (2008): стр. 275–286.
- Бошњаковић, Жарко (ур.). *Говор Новог Сада. Свеска 1: Фонетске особине*. Лингвистичке свеске 8. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, Одсек за српски језик и лингвистику, 2009.
- Бошњаковић, Жарко и Гордана Штрбац. „Функција грцизама и грчког језика у приповеци *Кир Герас* Стевана Сремца.“ *Časopis za slavensku filologiju* кпј. 161, sv. 1 (2010): стр. 127–143.
- Бошњаковић, Жарко. „Творба футура I у два писана идиолекта: из Ченеја (код Темишвара) и Плочице (код Ковина).“ Михај (Миља) Радан (ур.). *Исходишта 1*. Темишвар–Ниш: Савез Срба у Румунији – Центар за научна истраживања и културу Срба у Румунији – Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 2015, стр. 31–42.
- Ранко Бугарски. „Теоријске основе урбане дијалектологије“. У књ. *Говор Новог Сада*. Свеска 1: Фонетске особине. Филозофски факултет у Новом Саду. Одсек за српски језик и лингвистику. *Лингвистичке свеске* 8, Нови Сад, 2009, стр. 13–30.
- Васић, Вера и Гордана Штрбац (ур.). *Говор Новог Сада. Свеска 2: Морфосинтаксичке, лексичке и прагматичке особине*. Лингвистичке свеске 9. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, Одсек за српски језик и лингвистику, 2011.
- Ивић, Павле. „Белешке о биограчићком говору.“ *Српски дијалектолошки зборник* књ. XXIV (1978): стр. 125–176.

- ИВИЋ, Павле, Жарко Бошњаковић и Гордана Драгин. „Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Прва књига: Увод и фонетизам.“ *Српски дијалектолошки зборник* књ. XL (1994).
- КЛАЈН, Иван и Милан Шипка. *Велики речник српских речи и израза*. Прометеј, Нови Сад, 2006.
- ЖИВАНОВИЋ, Ђорђе. *Проблеми њозоришног језика I. Језичка њриѡрема ѡексѡа. Изговор гласова. Изговор акценѡа*. Београд: Рад, 1951.
- ЖИВАНЧЕВИЋ, Владимир. *Од видинског ѡљанчеѡа до „Хеликона“ у „Москви“*. Београд у сеѡањима 1930–1941. Београд: Српска књижевна задруга, 1983.
- МИЛЕТИЋ, Бранко. *Основи фонетике српског језика*. Београд: Знање. Предузеће за уѡбенике Народне Републике Србије, 1952.
- МОСКОВЉЕВИЋ, Милош. „Неколико речи о београдском говору.“ *Zbornik filoloških i lingvističkih studija: Aleksandru Beliču povodom 25-godišnjice njegovog naučnog rada posvećuju njegovi prijatelji i učenici*. Београд: S. B. Свијановић, 1921, стр. 132–140.
- МОСКОВЉЕВИЋ, Милош. „Нове појаве у београдском изговору.“ *Наш језик* књ. VII, св. 2–3 (1939): стр. 69–72.
- СТОЈАНОВ, Стојан. *Грамаѡика на бљгарския књижовен език. Фонетѡика и морфологија*. Трето издание. Софија: Издаѡелство Наука и изкуство, 1980.
- ЈУТРОНИЋ, Дуња. *Splitski govor. Od vapura do trajekta. Po čemu će nas pripoznavat*. Split: Naklada Bošković, 2008.
- ЏОКИЌА, Slavica. „Неке особине разговора оствареног преко телефона.“ *Прилози ѡроучавању језика* књ. 21 (1985): стр. 143–151.
- ЏОКИЌА, Slavica. „О значењу конверзационих партикула у телефонској комуникацији.“ *Прилози ѡроучавању језика* књ. 23 (1987): стр. 189–210.
- VLADISAVLJEVIĆ, Spasenija. *Nepравilan izgovor srpskohrvatskih afrikata. Patološka fonetika – I deo*. Београд, 1977.

Жарко С. Бошњакович

К ВОПРОСУ О СЕРБСКОЙ ГОРОДСКОЙ ДИАЛЕКТОЛОГИИ (Языковые комментарии относительно дорчолского идиолекта)

Резюме

Автор на основании ограниченного корпуса диалектного материала делает вывод, что идиолект жительницы Белграда, рожденной в 1916 году в Дорчолле, в основном совпадает с описаниями белградского говора первой половины XX века. В работе констатируется следующее: (а) диалектоноситель использует систему из четырех ударений, но с факультативным сохранением нисходящих ударений вне первого слога (*зайѡмѡии; замѡсли*), (б) в двусложных словах присутствует метатакса (*жѡна, чѡвек*), (в) отсутствует перенос ударений на предлоги (*на грѡбље*,

код *vâs*; на *grôb*), в то время как появляется факультативный перенос на глагольное отрицание (*nè volíte*, но и: *ne lâžem*, *ne vîdíte*, *ne pîtam*), (г) заударные долготы в основном встречаются после краткого восходящего в позиции *šêšîr*, *dêvôjka*, хотя и здесь факультативно возможно их сокращение (*razûmesh*, *îðkažem*), (д) факультативно появляется сокращение долгих ударных слогов (*bôlovi*, *nâmeru*), продление кратких не наблюдается, кроме как в эмфазе (*dûgo*, *dûgo*), (е) сохраняется неразличение двух пар аффрикат, т.е. наблюдается более твердое произношение [h^u] *gôsiôh^ua* и незначительное смягчение артикуляции [ч'] *vêč'e*, *č'êkaj*, (ж) винительный падеж вытесняет предложный с предлогами *na* и *u* (он може да дуби *na glavu*) наряду с правильным употреблением предложного падежа (*još sam увек била сва у грозници*).

Авторский корпус не подтвердил (а) наличие балканской модели будущего времени I (*he kaže*): диалектоноситель использует аналитическую форму (*ja hu da klekнем*; а она *he da kaže*), а также и простую, и сложную формы (*da hu* па *hu najisaiи* трећи); (б) употребление предлога с творительным падежом средства действия (*стругала ножем*).

Хотя в прежних работах, затрагивающих данную проблематику, не упоминается употребление инфинитива, можно сделать вывод, что он – в сочетании с различными семантическими группами глаголов – полностью вытеснен конструкцией *da* + настоящее время (она нема обичај *da ipрича*; ја треба *da однесем*; сви хоће *da* ми *ipомогну*; немојте *da долазиите*; обычно волим *da* *идем* за Задушнице и т.п.). В исследуемом материале можно встретить и примеры постпозитивного употребления конгруэнтного будущего времени (Ја никад нисам рекла: тата, *у живоју мом*, ни ја ни моја браћа).

Ключевые слова: диалектология, фонологический и морфосинтаксический анализ, идиолект Дорчол, стенограмма телефонного разговора.

Žarko S. Bošnjaković

TOWARDS A SERBIAN URBAN DIALECTOLOGY (linguistic notes to a Dorčol idiolect)

Summary

On the basis of a limited corpus, the author concludes that the idiolect of a woman from Belgrade, born in Dorčol in 1916, generally corresponds with descriptions of the Belgrade idiom from the first half of the twentieth century. The paper asserts: (a) that it has a four-accent system, but with optional preservation of falling accents after the first syllable (*zapâmti*; *zamîsli*), (b) that in the two-syllable words metataxis is present (*žêna*, *čôvek*), (c) that there is no transmission of accents to the prepositions (*na grôblje*, *kod vâs*; *na grôb*), whereas there is the optional shift to the verb negation (*nè volíte*, *ali i: ne lâžem*, *ne vîdíte*, *ne pîtam*), (d) that a postaccentual length can generally appear after a short rising accent in the position *šêšîr*, *dêvôjka*, although optional shortening (*razûmeš*, *pôkažem*) can also occur in this position, (e) that there is an optional shortening of long accented syllables (*bôlovi*, *nâmeru*), but no lengthening of the short

ones, except in emphasis (*dûgo, dûgo*), (f) that the non-discrimination of two pairs of affricates is preserved, i.e. that the pronunciation of [d^{dz}] *gõspod^{dz}a* appears somewhat harder and there is also a slightly softened articulation of [č^ʷ] *věč'e, č'ěkaĵ*; (e) that the accusative suppresses the locative with the prepositions *na* and *u* (on ne može da dubi *na glavu*), in addition to the proper use of the locative (*još uvek sam bila sva u groznici*).

Our corpus has not confirmed: (a) the Balkan model of the future tense I (*će kaŷe*), but analytically one (*ja ću da kleknem; a ona će da kaŷe*), as well as the simple and the complex one (*daću pa ću napisati treći*), (b) the use of the preposition *with* with the instrumental of agency (*strugala noŷem*). Although the earlier works have not referred to the use of the infinitive, we can conclude that it, along with various semantic groups of verbs, is completely suppressed by the *da + present* construction (ona nema običaj *da priča*; ja treba *da odnesem*; svi hoće *da mi pomognu*; nemojte *da dolazite*; obično volim *da idem za Zadušnice*, etc.). In addition, there are examples of postpositive use of the congruent future tense. (*Ja nikad nisam rekla: tata, u životu mom, ni ja ni braća moja*).

Keywords: dialectology, phonetic and morphosyntactic analysis, idiolect, Dorćol, transcript, telephone conversation.